

УДК 811.161.2'367.7 Світлана Лазаренко,

Анна Ротар

(Одеса)

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ

У ЗАГОЛОВКАХ ГАЗЕТНИХ ТЕКСТІВ

У статті досліджено функціонування прецедентних феноменів у заголовках газетних текстів. З'ясована сутність поняття "прецедентність", встановлена типологія прецедентних феноменів, що функціонують у заголовках текстів українських ЗМІ, проілюстрована роль прецедентних феноменів як актуалізаторів заголовкової синсемантичності.

Ключові слова: прецедентність, прецедентний феномен, заголовкова синсемантичність.

The functioning of precedent phenomena in the titles of newspaper texts were explored in this article. The essence of the concept of "precedent" was clarified, the typology of precedent phenomena that function in the titles of Ukrainian media texts was established, the role of precedent phenomena as the indicator of cohesion between titles and texts were illustrated.

Key words: precedent, precedent phenomenon, title's cohesion.

Поняття "прецедентність" дістало вагоме теоретичне обґрунтування в працях російських лінгвістів (Д. Гудков [1], Ю. Караулов [2], В. Красних [4], Ю. Прохоров [6; 7], Ю. Сорокін [8], О. Супрун [9]). Незважаючи на низку наукових праць, це питання залишається актуальним для вивчення, зокрема в україністиці. Так, і досі немає чіткої й однозначної дефініції поняття "прецедентність", що, на думку Д. Гудкова, зумовлене складністю й діалектичністю цього поняття [1, с. 102]. Замість дефініції вчені пропонують ознаки прецедентності, серед яких виокремлюють: 1) надособистісний характер (загально визнаність представниками національно-лінгво-культурного співтовариства), 2) актуальність пізнавальну й емоційну (когнітивну), 3) багаторазову повторюваність у мовленні представників певного національно-лінгво-культурного співтовариства [2]. Різноманітні погляди вчених на природу прецедентності надають змогу виокремити широке й вузьке тлумачення цього поняття: "вузьке тлумачення передбачає когнітивний підхід до прецедентності – прецедентні феномени є одиницями ментального поля, когнітивної бази носія національної мови (Д. Гудков, В. Красних); широке тлумачення поєднує вербальний і невербальний бік прецедентності, уналежнюючи сюди, крім ментальних одиниць, і мовні – інтертекстуальні текстові елементи (Ю. Прохоров, О. Супрун) [3, с. 163].

Досліджуючи вживання прецедентних компонентів у заголовках газетних текстів, Н. Кондратенко слушно зазначає, що "специфіка заголовка газетних статей полягає в тому, що вони не становлять суцільного прецедентного висловлення, а містять лише певний елемент, за яким можна встановити прецедентний" [3, с. 163]. Дослідниця пропонує виокремлювати особливі типи текстової прецедентності в заголовках статей [3, с. 162-166]. Ми поділяємо запропоновану Н. Кондратенко типологію прецедентних феноменів у заголовках газетних текстів і виокремлюємо такі типи прецедентності.

1. Ідіоматична прецедентність. Цей тип прецедентності характеризується наявністю в заголовках ідіом, прислів'їв, приказок, прецедентних висловлень з казок або елементів цих текстів. Напр.: "По гарячих слідах" (Вечірній Київ – 2004. – № 223); "Своя сорочка ближча до тіла" (Поступ. – 2004. – № 254); "Поки грім не вдарить, мужик не перехреститься" (Поступ. – 2004. – № 6); "Ловись, рибко, велика і маленька!" (Високий замок – 2007. – № 20); "Як Сірка годують, так він і гавкає" (Дзеркало тижня – 2005. – № 22); тощо.

2. Цитатна прецедентність. У межах цього виду виокремлюємо два підвиди:

1) афористичний тип – входження до складу заголовків цитат, алюзій, натяків, специфічних синтаксичних форм. Напр.: "Любіть Україну" (Україна молода. – 2007. – № 108); "Я візьму той рушник, розстелю, наче долю..." (Україна молода. – 2007. – № 106); "Прийшов, побачив, переміг" (Поступ – 2006. – № 1);

2) масовий тип – уживання в заголовку цитат з художніх творів, які добре відомі реципієнтам, проте мають обмежену сферу функціонування, фрагментів з відомих пісень, перефразованих або переосмислених рекламних слоганів. Напр.: "Найкращі друзі жінок – не тільки діаманти" (Високий замок – 2007. – № 42); "Імідж ніщо, впертість усе?" (Високий замок – 2007. – № 7); "Ой заграй мі, музиченьку" (Україна молода – 2004. – № 123); "Чому розплетена коса?" (Україна молода – 2007. – 12.01). Серед прецедентних феноменів цього типу чимало запозичень з російської культури, напр.: "У мене задзвонив телефон..." (Дзеркало тижня – 2003. – № 50); "Острів невезіння в океані є" (Україна молода – 2005. – № 104); "Сніг кружляє, літає і тане..." (Україна молода – 2005. – № 1); "Вона пройшла, мов екскаватор, на своїх каблучках..." (Україна молода – 2006. – № 159) тощо. Це, вважаємо, можна пояснити прагненням журналістів вплинути на розвиток національної культури й задовольнити національно-культурні потреби українського населення в умовах розбудови української незалежності.

3. Номінативна прецедентність. Цей тип прецедентності визначається наявністю в заголовковому складі назв творів мистецтва, а також прецедентних імен. Напр.: "Мовчання ягнят" (Дзеркало тижня – 2001. – № 30); "Війна і мир" (Дзеркало тижня – 2003. – № 11); "Ті, що греблі рвуть" (Україна молода – 2003. – № 194); "Ходіння по муках, за спрощеним порядком" (Високий замок – 2007. – № 25) тощо.

Прецедентні феномени використовують переважно в заголовках недержавних газет, у заголовках державних видань вони трапляються зрідка – ми зафіксували лише поодинокі випадки.

Функціонування прецедентних феноменів у заголовках газетних текстів, на думку О. Міронеско-Белової, зумовлено низкою причин, зокрема: 1) актуалізацією уваги реципієнта на статті; 2) сконцентрованим передаванням основної ідеї статті; 3) створенням у реципієнта відчуття належності до певного культурно-мовного співтовариства, відчуття єдності з редакційним колективом газети, що зумовлює позитивне ставлення реципієнта до газети, робить його своїм потенційним читачем-покупцем [5, с. 37].

Виокремлюємо декілька різновидів функціонування прецедентних феноменів як актуалізаторів заголовкової зв'язності.

1. Тотожність семантико-синтаксичної структури заголовка та прецедентного феномена. Напр.: "А віз і нині там..." (Дзеркало тижня – 2004. – № 48); "Завертай голоблі" (Дзеркало тижня – 2004. – № 38); "Перші ластівки" (Дзеркало тижня – 2004. – № 48); "" Вік живи – вік учись" (Дзеркало тижня – 2005. – № 24); "Книга вчить, як на світі жить" (Вечірній Київ – 2006. – № 100); "Запрягайте, хлопці,

коней" (Україна молода – 2006. – № 231); "На Купала була, сорочку забула..." (Україна молода – 2004. – № 122). У цьому разі зміст заголовка відповідає загальному мовному змісту прецедентних феноменів, ужитих у заголовковому складі, тому після первинного сприйняття заголовка реципієнт частково може зрозуміти ідейне спрямування статті. Актуалізатором зв'язності є прецедентний феномен, ужитий у складі заголовка.

2. Трансформація прецедентного феномена в заголовку:

1) поширення прецедентного феномена іншими лексемами. Напр.: "Львівський бізнес щодо Грузії пасе задніх" (Високий замок – 2007. – № 44); "Навіщо сидіти собакою на сні?" (Дзеркало тижня – 2005. – № 14); "Аби не "плясати під балалайку" (Високий замок – 2006. – № 12); "Кіт у мішку" за 250 гривень" (Високий замок – 2006. – № 137); "Енергозбереженню – зелене світло" (Високий замок – 2006. – № 7); "Тримаються крісел, як воша кожуха..." (Високий замок – 2007. – № 105). За таких умов зміст заголовку має найменшу пов'язаність зі змістом інших компонентів тексту, оскільки контекстуальне оточення прецедентних феноменів конкретизує, звужує їхню загальномовну семантику, здебільшого експлікує інформацію, потрібну для повного й адекватного сприйняття змісту всієї статті (об'єкт або предикат);

2) зміна лексичного компонента прецедентного феномена. Напр.: "Дружба дружбою, а ООН – нарізно" (День – 2004. – № 186); "Гліб попутав..." (Дзеркало тижня – 2004. – № 46); "ЄДАПС бояться – у Європу не ходити" (Дзеркало тижня – 2004. – № 38); "Коксохімік металургу – не товариш..." (Дзеркало тижня – 2004. – № 22); "Жили у бабусі два веселі Гуси" (Україна молода – 2006. – № 189). Здебільшого зміст таких заголовків зрозумілий одразу після їх первинного сприйняття, оскільки саме видозмінений компонент конкретизує, уточнює, звужує їхню загальномовну семантику, надає змогу спрогнозувати спрямованість змісту всієї статті;

3) скорочення лексичного складу прецедентного феномена. Напр.: "Поволі їдеш..." (Дзеркало тижня – 2004. – № 35); "Зустріли по одежі" (Дзеркало тижня – 2004. – № 22); "Наука в ліс не веде..." (Дзеркало тижня – 2005. – № 44); "Під лежачий камінь..." (Дзеркало тижня – 2004. – № 6); "Не такий страшний, як його малюють" (Вечірній Київ – 2006. – № 90); "Зустрічають за одежею" (Високий замок – 2007. – № 23); "Скажи мені, хто твій друг..." (Дзеркало тижня – 2005. – № 51). Такі заголовки мають найбільшу пов'язаність з іншими компонентами газетного тексту, оскільки опущення того чи іншого компонента зі складу прецедентного феномена зумовлює акцентуацію уваги на цьому опущенні, збуджує інтерес до з'ясування того, що автор пропонує замість опущеного компонента;

4) зміна комунікативної настанови прецедентного феномена. Напр.: "Чи замовляє музику той, хто платить?" (Дзеркало тижня – 2005. – № 15); "Мовчання – золото?" (Дзеркало тижня – 2005. – № 6); "Прощавай, зброе?" (Дзеркало тижня – 2004. – № 36); "Невже коні винні?" (Голос України – 2007. – 24.01). Зміна комунікативної настанови прецедентних феноменів, що входять до складу заголовків, акцентує увагу реципієнта на змісті інших компонентів статті, оскільки актуалізує інтерес до з'ясування причин, що зумовили цю зміну, а також до з'ясування авторської відповіді на експліковане заголовком питання.

Отже, прецедентні феномени досить продуктивно використовують у заголовках українських недержавних газет. Виокремлюємо такі види прецедентності: ідіоматична, цитатна (афористичний і масовий тип), номінативна. Функціонування прецедентних феноменів у заголовках статей зумовлене такими причинами: 1) актуалізацією уваги реципієнта на статті, а звідси, посилення зв'язності між заголовком та іншими компонентами тексту; 2) сконцентрованим передаванням

основної ідеї статті; 3) створенням у реципієнта відчуття належності до певного культурно-мовного співтовариства, відчуття єдності з редакційним колективом газети. Як актуалізатори заголовкової зв'язності прецедентні феномени реалізовані в таких різновидах: 1) тотожність семантико-синтаксичної структури заголовка й прецедентного феномена; 2) трансформація прецедентного феномена в заголовку, зумовлена поширенням прецедентного феномена іншими лексемами, зміною лексичного компонента прецедентного феномена, скороченням лексичного складу прецедентного феномена, зміною комунікативної настанови прецедентного феномена.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации. – М.: Гнозис, 2003. – 286 с.
2. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Наука, 1987. – 261 с.
3. Кондратенко Н. В. Прецедентні компоненти в заголовках публіцистичних текстів (на матеріалі газетних статей) // Мова і культура. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2004. – Вип. 7. – Т. IV. – Ч. 1. – С. 162-166.
4. Красных В. В. "Свой" среди "чужих": миф или реальность? – М.: ИТДК "Гнозис", 2003. – 375 с.
5. Миронеско-Белова Е. М. Прецедентный текст в газетно-журнальном заголовке (на материале русскоязычной прессы последнего десятилетия) // Русская и сопоставительная филология: состояние и перспективы: Международная научная конференция, посвящённая 200-летию Казанского университета (Казань, 4-6 октября 2004 г.): Труды и материалы. – Казань, 2004. – С. 35-46.
6. Прохоров Ю. Е. Действительность. Текст. Дискурс. – М.: Флинта; М.: Наука, – 2004. – 224 с.
7. Прохоров Ю. Е. Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в обучении русскому языку иностранцев. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 224 с.
8. Сорокин Ю. А. Психолингвистические аспекты изучения текста. – М.: Наука, 1985. – 168 с.
9. Супрун Е. А. Текстовые реминисценции как языковое явление // Вопросы языкознания. – 1995. – № 6. – С. 17-29.